

Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ

Σχολή Τεχν. Εφαρμ.

Τμήμα: Πολιτικών Δομικών Έργων

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΕΣ
ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΣΤΗ ΣΥΡΟ.**

Εισηγητής Καθηγητής:

Δρ. Αρχ. Μηχ. Ε.Μ.Π. ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ ΠΟΠΗ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ:

ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΛΑΖΑΡΟΣ Α.Μ.:22992 ΕΞΑΜΗΝΟ ΙΓ΄

ΖΗΣΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α.Μ.:25957 ΕΞΑΜΗΝΟ ΙΑ΄

Δεκ. 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Ø ΤΟΜΕΑΣ Α΄: ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΡΟ.
- Ø ΤΟΜΕΑΣ Β΄: ΚΙΝΗΤΡΑ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ & ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΝΟΜΟΣ 3299.2004(ΦΕΚ 261.Α.23-12-2004).
- Ø ΤΟΜΕΑΣ Γ΄: ΟΔΗΓΟΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ.
- Ø ΤΟΜΕΑΣ Δ΄: ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΟΙΚΟΝΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΝΟΜΟΥ 3299.2004 & ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι & ΙΙ (ΠΙΝΑΚΕΣ) ΟΙΚΟΝΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΝΟΜΟΥ 3299.2004.
- Ø ΤΟΜΕΑΣ Ε΄: ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LEEDER ΙΙΙ.
- Ø ΤΟΜΕΑΣ ΣΤ΄ :Π.Δ. 43/Α/07.03.2002.
- Ø ΤΟΜΕΑΣ Ζ΄: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.

ΤΟΜΕΑΣ α'

ΤΟΜΕΑΣ Β'

ΤΟΜΕΑΣ γ'

ΤΟΜΕΑΣ Δ'

ΤΟΜΕΑΣ Ε΄

ΤΟΜΕΑΣ στ'

ΤΟΜΕΑΣ ζ

Η Σύρος βρίσκεται στο κέντρο των Κυκλάδων, έχοντας προς Δ την Κύθνο, προς Β την Τήνο και την Άνδρο και προς Α τη Μύκονο. Έχει έκταση 84 τετρ. χιλιομέτρα και πληθυσμό περί τους 20.000 κατοίκους. Το έδαφος της είναι βασικά βραχώδες και παρουσιάζει μία σημαντική ποικιλία με την εναλλαγή βουνολόφων και πεδινών τμημάτων. Ο ορεινός όγκος παρουσιάζεται πολύ πιο συμπαγής στο βόρειο τμήμα, όπου και ή ψηλότερη κορυφή του νησιού, ο Πύργος (431 μ.). Το σχήμα της, στενό και επίμηκες, πλαταίνει μόνο στο νότιο άκρο της και θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με τρίγωνο πού "χει την κορυφή του στο Βοριά και τη βάση του στο Νότο (είκ. 1). 'Η εναλλαγή βουνολόφων και πεδινών τμημάτων διαμελίζει την ακτογραμμή και δημιουργεί όρμους, ακρωτήρια και — το κυριότερο — δύο μεγάλα φυσικά λιμάνια: της 'Ερμούπολης στην ανατολική και του φοίνικα στη δυτική πλευρά του νησιού. Έτσι το νησί χωρίζεται στην Άνω και στην Κάτω Μεριά. Η Σύρος παρουσιάζει ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον γιατί διαφύλαξε οικιστικά δείγματα από τις διάφορες ιστορικές στιγμές της μέχρι σήμερα και δίνει έτσι μία κάπως ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορίας της. Οι ανασκαφές του Χρ. Τσουντα στο παρελθόν μας παρέχουν οικιστικά δείγματα από τη Νεολιθική εποχή. Τα ερείπια των σπιτιών και της προϊστορικής ακρόπολης στο Καστρί και τα πλούσια ευρήματα — χαρακτηριστικά έργα του πρώιμου Κυκλαδικού πολιτισμού — από τους τάφους πού βρέθηκαν νοτιότερα, στη Χαλανδριανή, μαρτυρούν τη μεγάλη σημασία της Σύρου στα προϊστορικά χρόνια. 'Ο Όμηρος κατόπιν δίνει την παλαιότερη γραπτή μαρτυρία για το νησί. Κατά την ιστορική περίοδο, το νησί είναι γνωστό σαν Σύρος και οι κάτοικοι του Σύριοι. Υπάρχουν ελάχιστες μαρτυρίες από τους αρχαίους συγγραφείς για την τότε ιστορία του νησιού. Οι πολυάριθμες όμως επιγραφές μας επιτρέπουν να σχηματίσουμε εικόνες από τη ζωή της ως τη ρωμαϊκή εποχή. Οικιστικά δείγματα από τα ιστορικά χρόνια έχουμε πολύ λίγα, γιατί από τις δύο μεγάλες αρχαίες πόλεις ελάχιστα λείψανα σώζονταν τα παλιότερα χρόνια. Η θέση της αρχαίας Σύρου εντοπίζεται εκεί όπου υψώνεται η Ερμούπολη ενώ ή δεύτερη πόλη, πού δε γνωρίζουμε το όνομα της, τοποθετείται στο φοίνικα, στη δυτική πλευρά του νησιού.

Αργότερα, τον 3ο μ.Χ. αιώνα, ή πειρατεία κυρίως — πολύ συχνή στο Αιγαίο εκείνη την εποχή — ήταν ή αιτία της μακρόχρονης εγκατάλειψης του νησιού, και οι λιγοστοί κάτοικοι αναζητούν καταφύγιο στα ορεινά γιατί τα παράλια δεν προσφέρουν καμιά ασφάλεια. Κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους θα συναντήσουμε, στο μέσο περίπου του νησιού, τον οικισμό της Α. Σύρου (Χώρας) και μόνο, γνήσιο παράδειγμα μεσαιωνικού οικισμού, αναλλοίωτο ακόμη, τουλάχιστο πολεοδομικά, πού διατηρεί τον αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα στις λεπτομέρειες.

Ήδη από το 1207 ή Σύρος είναι τμήμα του Δουκάτου της Νάξου πού τελεί υπό την επικυριαρχία της Βενετίας. Στον ψηλό κωνικό λόφο πάνω από το λιμάνι δημιουργείται ή Άνω Σύρος, Το νησί είναι την εποχή αυτή σχεδόν έρημο, με λίγες μόνο εκατοντάδες κατοίκους, πού έρχονται με την πάροδο του χρόνου σ' επιμιξία με τους ξενόγλωσσους Βενετούς. Οι κάτοικοι — το 1494 ήταν μόλις 400 σ' ολόκληρο το νησί — ζουν κάτω από άθλιες οικονομικές συνθήκες, με το συνεχή τρόμο των πειρατών.

Το 1537, μετά την κατάλυση του Δουκάτου της Νάξου, ή Σύρος περιέρχεται στην κατοχή των Τούρκων. Το νησί τότε — όπου έχουν συρρεύσει αρκετοί Φράγκοι από τα γύρω νησιά — αρχίζει ν' αναπτύσσεται οικονομικά και να εξελίσσεται από την άποψη της αυτοδιοίκησης. Τον Οκτώβριο του 1617 ο Τούρκος στόλαρχος εκστρατεύει και καταστρέφει το νησί, εξαιτίας της συνεργασίας των κατοίκων με φράγκικες στρατιωτικές

δυνάμεις, και για άλλη μία φορά ο πληθυσμός μειώνεται σημαντικά.

Οι Καπουτσίνοι (απ' το 1633) και οι Ιησουΐτες (ύστερα) μοναχοί εγκαθίστανται στο νησί. "Αργότερα, όταν με τους Τουρκοβενετικούς πολέμους (1644-1699) μειώνεται ή δύναμη των Τούρκων στο Αιγαίο, εκδηλώνεται το ενδιαφέρον του βασιλιά της Γαλλίας για το νησί, πού αρχίζει σιγά σιγά και χάρη στη βενετική υποστήριξη ν' αναπτύσσεται σε προπύργιο του καθολικισμού. Το 1652 ο πληθυσμός από 2.174 κατοίκους θα φτάσει τους 6.000 Καθολικούς, μόνιμα εγκαταστημένους στο νησί, μέ7-8 περίπου οικογένειες "Ορθοδόξων. Το νησί είναι από τα καλύτερα καλλιεργούμενα του Αιγαίου, ή πειρατεία όμως δημιουργεί ακόμη μεγάλα προβλήματα.

Το 1728 επιδημία πανώλης θ' ανακόψει γί' αρκετό καιρό την ανάπτυξη του νησιού. Το 1779 ο Σουλτάνος ' Αβδούλ Χαμήτ δώρισε τη Σύρο στην ανιψιά του Σάχ Σουλτάνα, ή όποια εξασφάλισε πολλές ελευθερίες στους Συριανούς το κυριότερο, άφησε τη διοίκηση του νησιού στη Δημογεροντία (1779-1803). Τις τελευταίες δεκαετίες πριν από την ' Επανάσταση, αναπτύσσεται το λιμάνι του νησιού, χάρη στο σημαντικό περιορισμό της πειρατείας και στην ευνοϊκή θέση του πάνω στους θαλάσσιους δρόμους για την Ανατολή, αναπτύσσεται η ναυτιλία και οι κάτοικοι της Σύρου, αυτοδιοικούμενοι κατά μέγα μέρος, ευημερούν.

Μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης και σ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα ή εικόνα του νησιού μεταβάλλεται ριζικά. Το πλήθος των Ελλήνων προσφύγων (από Σμύρνη, Χίο, Ψαρά, Ύδρα, Κρήτη, κτλ.), πού συγκεντρώθηκε εξαιτίας των ευνοϊκότερων συνθηκών πού επικρατούσαν εκεί για τη διεξαγωγή του εμπορίου — όπως ή γεωγραφική θέση του νησιού, η ύπαρξη του λιμανιού, ή προστασία πού παρείχαν τα γαλλικά πλοία στη Σύρο εξαιτίας των Καθολικών Ελλήνων κατοίκων της — έγινε ή αιτία δημιουργίας μιας νέας πόλης, της Ερμούπολης, πού αναπτύχθηκε στην αδιαμόρφωτη έκταση ανάμεσα στους πρόποδες του λόφου Άνω Σύρου και στη θάλασσα.

Οι επιδρομές των πειρατών, σ' όλες τις ιστορικές φάσεις του νησιού, ήταν το κίνητρο για να οργανώσουν οι κάτοικοι την άμυνα τους και να διαμορφώσουν την αρχιτεκτονική τους. Αρχικά μαζεύτηκαν στην κορυφή του λόφου και

κάλυψαν όλη τη μεσημβρινή και την ανατολική πλευρά του. Δυτικά ο «Βράχος» είναι στην κυριολεξία βράχος κοφτός, απότομος, ψηλός, απόρθητος (είκ.6). Σιγά σιγά ο οικισμός απλώθηκε κυρίως προς τα νότια πάνω στην πλαγιά, αλλά και βόρεια πάνω στο διάσελο, τον ορεινό βραχίονα πού συνδέει την κορυφή με τον υπόλοιπο ορεινό όγκο.

Είναι εύκολο να διακρίνει κανείς σήμερα το αμυντικό σύστημα της Άνω Σύρου, αν και όχι σ' όλη του την έκταση.

∅ Τα κολλητά το ένα στ' άλλο σπίτια — σε ορισμένες περιοχές — με την ενισχυμένη δόμηση και τα λιγοστά και μικρά ανοίγματα φανερώνουν το φρουριακό τους χαρακτήρα. Δε βλέπεις τείχος πουθενά αλλά, πού και πού, έναν τοίχο συμπαγή πού σχηματίζεται από τους εξωτερικούς τοίχους των ακραίων σπιτιών. Η εικόνα της αμυντικής αυτής γραμμής είναι σε πολλά σημεία σήμερα θολή, ακαθόριστη, εξαιτίας της επέκτασης του οικισμού, της ανάπτυξης των περιμετρικών σπιτιών και των προσκτισμάτων.

∅ Εντονότερη όμως γίνεται στις περιοχές όπου βρίσκονται οι

πύλες εισόδου στον οικισμό, με τα χαμηλά σε ύψος συνήθως *στεάδια*. Γύρω υπήρχαν παλιά επτά πύλες από τις όποιες σήμερα σώζονται μόνο δύο.

Η εσωτερική σύνθεση του οικισμού χαρακτηρίζεται από την έλλειψη κέντρου, αφού τα κύρια κτίρια (εκκλησία, σχολείο) είναι χτισμένα στις άκρες του, ενώ η πλατεία είναι ανύπαρκτη. Παρ' όλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ένα στοιχειώδες «κέντρο», που αναπτύσσεται γραμμικά κατά μήκος του κύριου κεντρικού δρόμου, της «πιάτσας», όπου είναι συγκεντρωμένες οι υποτυπώδεις υπηρεσίες, όπως διοίκηση (Δημαρχείο και παλιότερα ή Χωροφυλακή), καφενεία, κουρεία, και καταστήματα ειδών πρώτης ανάγκης.

Ο αυτοκινητόδρομος προσεγγίζει περιφερειακά την Άνω Σύρο. Έτσι το βασικότερο στοιχείο της πολεοδομίας στη Χώρα εξακολουθεί να είναι ο πεζόδρομος. Όλοι οι δρόμοι είναι διαμορφωμένοι για κυκλοφορία πεζών και ζώων, ακόμη και οι τοίχοι είναι κομμένοι συνήθως στις γωνίες-στροφές αριστουργηματικά, για να διευκολύνεται το στρίψιμο του φορτωμένου ζώου. Οι περισσότεροι δρόμοι ακολουθούν τις καμπύλες του λόφου, όπου είναι κτισμένος ο οικισμός. Έτσι έχουμε μία κυκλική διάταξη με κέντρο την κορυφή του λόφου, όπου και η Μητρόπολη των Καθολικών. Αυτούς τους περικεντρικούς, παράλληλους και σε διαφορετικά ύψη δρόμους συνδέουν άλλοι κάθετοι, βαθμιδωτοί, έντονα ακτινωτοί. Όλοι τους με πλάτος από 0,90-2,50 μ., με σκαλοπάτια απότομα και πολυάριθμα μικρά οριζόντια επίπεδα για ξεκούραση, ξεκινούν πολλές φορές από τους πρόποδες του λόφου για να καταλήξουν στην κορυφή και κάνουν πιο έντονη την εικόνα της βασικής υποδομής των ακτινωτών δρόμων.

Υπάρχει κι εδώ, όπως και σ' όλους τους κυκλαδίτικους οικισμούς, μία συνεχής εναλλαγή περιβάλλοντος και ενδιαφερόντων. Κυρίαρχο και πρωτεύον είναι το αίσθημα του προσανατολισμού που εντείνεται από τις προοπτικές των σχεδόν οριζόντιων περικεντρικών δρόμων και, ακόμα περισσότερο, των κάθετων ακτινωτών. Ιδιαίτερα στους τελευταίους, ο ανερχόμενος έχει έντονο το αίσθημα έργου που κατέβαλε μέχρι το σημείο που σταμάτησε. Η ροή, ή κίνηση είναι έντονη κι επιτείνεται — εκτός από την κλίση — και με διάφορα τεχνάσματα όπως προοπτικές, οπτικές φυγές, σημεία προσανατολισμού. Μέσα σ' αυτή την κίνηση όμως υπάρχουν και στάσεις, φραγμοί χωρίς κανένα προσανατολισμό, όπως στα «αδιέξοδα» (έντονη στάση) ή στις διασταυρώσεις (όπου ή στάση και ή αμφιβολία) χωρίς καθόλου τονισμό του πρωτεύοντος, που είναι χαρακτηριστικά της αμυντικής οργάνωσης του οικισμού. Χώρια από αυτά και το μέγεθος — ή πολεοδομική κλίμακα του οικισμού — είναι ενταγμένο στις φυσιολογικές ανάγκες και τις δυνατότητες των ανθρώπων που είναι απογυμνωμένοι από τις πρόσθετες ευκολίες των μηχανών. Σου είναι εύκολο να τον περπατήσεις άνετα, σε 18-25 λεπτά και σέδ-15 λεπτά να βρίσκεσαι από τους πρόποδες του λόφου στην κορυφή, στον Αϊ-Γιώργη. Η απόσταση του πιο απομακρυσμένου σπιτιού από την «πιάτσα» είναι 170 περίπου μέτρα ή 5-10 λεπτά.

Τα κτίρια — μέγεθος, όγκοι, ανοίγματα, σκάλες, εξώστες, εξοπλισμός — είναι προσαρμοσμένα στην ανθρώπινη κλίμακα — τόσο στις ανάγκες των ενηλίκων όσο και των παιδιών — ώστε να αντέχουν στις διαχρονικά διαμορφούμενες ανάγκες του. Τα κτίρια της Χώρας δε διαχωρίζονται σε κατηγορίες. Είναι όλα «λαϊκά» σπίτια που περιορίστηκαν σε έκταση και αναπτύχθηκαν σε ύψος τα περισσότερα για οικονομία χώρου (μέσο μέγεθος των οικοπέδων περίπου 30 τ.μ. χωρίς να λείπουν φυσικά και τα 100 τ.μ.). Το σχήμα της κάτοψης είναι συνήθως ορθογώνιο άλλα με ένα, δύο ή και

περισσότερους χώρους και πολλές φορές με δωμάτια έξω από το γενικό σχήμα, πάνω από το γειτονικό σπίτι ή το δρόμο, για να εξοικονομηθεί ακόμη λίγος χώρος, μία και τα οικόπεδα ήταν τόσο μικρά. Άλλες φορές τοποθετείται παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες, τις παρακολουθεί (πλατυμέτωπο) κι άλλες φορές κάθετα σ' αυτές, τις εναντιώνεται (στενομέτωπο με βάθος). Η λειτουργία έτσι είναι απλή: περνάς απ' όλους τους χώρους για να καταλήξεις στον τελευταίο κι ο φωτισμός, όσο προχωρούμε προς εσωτερικούς χώρους, γίνεται λιγιστός και έμμεσος.

Τα πιο αντιπροσωπευτικά από τα λαϊκά σπίτια της Α. Σύρου χωρίζονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες.

α) *Ισόγεια*, όπου σ' ένα δωμάτιο με αποχωρητήριο, αρχικά (τύπος μονόχωρου) προστίθεται ή σάλα (τύπος δίχωρου) και οι λοιποί βοηθητικοί χώροι (πολύχωρο) (είκ. 12). 'Ο τύπος του δίχωρου είναι πολύ διαδομένος. 'Η σάλα είναι ο κύριος χώρος του σπιτιού, ο χώρος πού συγκεντρώνεται ή οικογένεια για να φάει, να ζεσταθεί, να βεγγερίσει. ' Η κουζίνα, σαν τελείως βοηθητικός χώρος, έχει πολλές φορές ελάχιστες διαστάσεις και βρίσκεται μέσα στη σάλα. Στο παράθυρο του χώρου πού καταλαμβάνει ή κουζίνα και σε όλο το πλάτος και το βάθος του ανοίγματος κάτω από το παράθυρο, βρισκόταν ή σταμνοθήκη (στό δροσιά), πού αντικαταστάθηκε αργότερα από τον πέτρινο ή μαρμάρινο νεροχύτη πού εκβάλλει τα ακάθαρτα νερά ελεύθερα, έξω από τον τοίχο.

Στα πολύχωρα ή κουζίνα (με το τζάκι με τους λοιπούς βοηθητικούς χώρους (αποχωρητήριο, πλυσταριό) συνορεύει με τη σάλα. Επίσης το αποχωρητήριο βρισκόταν πολύ παλιά και για λίγο μέσα στην κουζίνα, πλάι στο τζάκι ή σε άλλη θέση, κι αργότερα κάτω από τη σκάλα ή έξω στον ακάλυπτο, δίπλα στην πόρτα (όπου τον τοποθέτησαν οι νεώτεροι) με την πλάτη στον εξωτερικό και φαρδύτερο τοίχο πού σχημάτιζε πολλές φορές κόγχη. Σε αρκετά παλιά σπίτια δε φαίνεται να υπήρχε καν αποχωρητήριο. Η είσοδος γινόταν κατευθείαν στη σάλα, τον κύριο χώρο του σπιτιού, και από κει στην κάμαρα, στην ή στις κρεβατοκάμαρες.

β) *Ανώγεια*, όπου κύριοι και βοηθητικοί χώροι βρίσκονται σ' ένα επίπεδο συνήθως το ανώι, ενώ το κατώι είναι αποθήκη ή κατάσταση, πού ανήκει στον ίδιο ή ακόμη και σ' άλλον, στο γείτονα συνήθως ή και το αντίθετο.

' Εδώ αξίζει να τονίσουμε ότι ή οργάνωση του έτσι δομημένου χώρου καθορίστηκε ως ένα βαθμό από την εφαρμογή εθιμικών κανόνων. Τα νομικά αυτά έθιμα — πού θεσπίστηκαν κάτω από την επίδραση του φραγκικού Δίκαιου — όριζαν την ατομική ιδιοκτησία πού είχε σχέση με την κατοικία και τα δικαιώματα πού απορρέουν από αυτή.

Ο βασικότερος θεσμός, της οροφοκτησίας, αναφέρεται στη δυνατότητα να υπάρχουν στο ίδιο κτίσμα διαφορετικοί ιδιοκτήτες της κάθε στάθμης ή ορόφου. Κύριος του εδάφους και των θεμελίων είναι ο κύριος του ισογείου της οικοδομής, ενώ ο ιδιοκτήτης του ανωγείου είναι πάλι αποκλειστικός κύριος του αέρα της κατοικίας στον όποιο δεν έχει κανένα δικαίωμα ο κύριος του ισογείου. Η κτήση του δικαιώματος του αέρα εκτεινόταν μόνο στον αέρα πού αντιστοιχούσε στο δώμα της οικοδομής, ο οποίος μπορούσε και να μεταβιβαστεί. Επιπλέον, με το δικαίωμα τής χωριστής κυριότητας, ήταν δυνατό τμήμα του ορόφου, ή ακόμη κι ένα δωμάτιο, ν' ανήκει σ' άλλον ιδιοκτήτη.

γ) *Τα διώροφα*, άρχισαν να εμφανίζονται αργότερα, για να καλύψουν

τις αυξημένες ανάγκες λόγω του μικρού μεγέθους των οικοπέδων. Στο ισόγειο υπάρχει ή κουζίνα με τους λοιπούς βοηθητικούς χώρους και τις αποθήκες και στον όροφο, στον οποίο ανεβαίνουμε απ' την αυλή με απότομη σκάλα, υπάρχει ή σάλα από όπου μπαίνουμε στην ή στις κρεβατοκάμαρες.

Τα σπίτια αυτά διαρκώς εξελίσσονται και υφίστανται μεταβολές πού οφείλονται είτε σε ανάπτυξη εξωτερικά, όταν στον παλιό πυρήνα έχουν προστεθεί κτίσματα νεώτερων εποχών και δένονται, για ν' αποτελέσουν εσωτερικά ένα ενιαίο σύνολο, είτε σε αναδιοργάνωση εσωτερικά, όταν ένα τέτοιο πολύχωρο, πού δημιουργήθηκε έτσι προσθετικά, με το χρόνο μοιράζεται εσωτερικά με μεσοτοιχίες σε δύο ή τρεις κατοικίες, ανάλογα με τις ανάγκες των νέων ιδιοκτητών.

Εντύπωση προκαλεί στον επισκέπτη ή απουσία άλλου συγκροτημένου και συνεκτικού οικισμού έξω από την Άνω Σύρο. φυσικά υπάρχουν σήμερα πιο νέοι οικισμοί συγκροτημένοι γύρω από τον αμαξιτό δρόμο (την «άσφαλτο») ή την παραλία. Γενικά οι εξοχές είναι σποραδικά χτισμένες. Τα αγροτικά και κτηνοτροφικά κτίσματα των Συριανών τα συναντά κανείς στα μεσόγεια του νησιού, τραβηγμένα στο βάθος των κοιλάδων, κυρίως στους πρόποδες των βουνών και λόφων, δίπλα στις καλλιέργειες και τα κηπευτικά, μακριά απ' τη θάλασσα.

Όπως είναι γνωστό, πριν από την Επανάσταση του 1821 σ' ολόκληρο το νησί δεν υπήρχε άλλο χωριό εκτός από την Άνω Σύρο (πού και Κάστρο ονομαζόταν) και παρείχε ασφάλεια στους Συριανούς. Ολόκληρο το νησί είχε υποδιαιρεθεί σε μικρότερα τμήματα γαιών απ' τις οποίες όσες σπέρνονταν λέγονταν *έγκαιριές* και οι χέρσες *πάστρες* και σπέρνονταν εναλλακτικά (οπότε κι άλλαζαν όνομα). Τα πετρώδη τμήματα, ακαλλιέργητα και περιτειχισμένα, ονομάζονται ακόμη και σήμερα *σκληρές*. Οι γαίες αυτές, οι περισσότερες ορεινές, δίνονταν σαν *μαντροκάθισμα* σε οικογένειες κτηνοτρόφων για να βόσκουν πρόβατα (πού μετά το θερισμό και τρυγητό έβοσκαν παντού).

Στο *μαντροκάθισμα* υπήρχε το *μιτάτο* το κυριότερο κτηνοτροφικό κτίσμα των Συριανών, από ξεροτρόχαλο (αργολιθοδομή), σε σχήμα καμπύλο. Οι κτηνοτρόφοι εκμεταλλεύονταν τη φυσική προστασία πού προσφέρουν οι διάφορες εδαφικές ανωμαλίες, γι' αυτό και συναντούμε *μιτάτα* κτισμένα κάτω από βράχους, πλάι ή πάνω τους, βράχος και ξηρολιθοδομή ενωμένα σ' ένα ενιαίο σύνολο. Γύρω από το *μιτάτο* υπάρχει ή *μάντρα*: χώρος περικλεισμένος με λίθους *ασίρους*: μεγάλους, στημένους όρθιους, κι όπου τα πρόβατα συγκεντρώνονται κι αρμέγονται, στολίζονται και ξεσταλίζονται τις θερινές ημέρες όταν ο καύσωνας είναι υπερβολικός. Μέσα στη μάντρα υπάρχει και ή *ριφοκέλλη*, χώρος στον οποίο παραμένουν όλη τη μέρα τα ερίφια για να μην ακολουθούν τις κατσίκες στη βοσκή. Κατά την εγκυμοσύνη οι κατσίκες χωρίζονται απ' το υπόλοιπο κοπάδι και κλείνονται στις *σκληρές* μέχρι τον τοκετό. Υπήρχαν επίσης στο νησί *βουδόμαντρες* και *βουκλόμοντρες*, δηλαδή μάντρες για βόδια και δαμάλια και *τυροκομία*.

Η *θεμωνιά* είναι σύνολο αγροτικών χώρων και αποτελείται από την κυρίως *θεμωνιά*, την *καλύβη* και την *άποκλείστρα*.

α) Η κυρίως *θεμωνιά* είναι κτίσμα, σε σχήμα Γ, στραμμένο αριστερά. Η εσωτερική της γωνία λέγεται *υδραίος* και στην οροφή έχει δύο τρύπες (*τούρλες* και *άμπαριές*), από τις οποίες εισάγονται τα άχυρα και το γέννημα. Πάνω στα άχυρα δημιουργούσαν *βούβα* (γούβα) όπου «έβούβιαζαν» το γέννημα καλύπτοντας το με άχυρα. Η πόρτα της *θεμωνιάς* ανοίγει και κλείνει με *στριφόγυρα*, στρόφιγγες πάνω και κάτω πού

δουλεύουν μέσα σε τρύπες σκαμμένες γι' αυτό το λόγο στον άνω και τον κάτω λίθο, έκλεινα μάλιστα παλιά κι ασφάλιζε με κλειδαριά από ξύλο.

Στο βάθος της *θεμωνιάς* και σε αρκετά υψηλό σημείο βρίσκεται ο *φεγγίτης*, ένα παραθυράκι εξωτερικά στενό, όχι μεγαλύτερο από 20 εκ., κι εσωτερικά πλατύτερο, ως 30-35 εκ., πού έχει σκοπό να αλλάζει τον αέρα του χώρου και να δυναμώνει το φωτισμό του. Δεν κλείνει με παραθυρόφυλλο αλλά με είδος φρύνανου, την *άγου&ουρα*, για ν' ασφαλιστεί το εσωτερικό της *θεμωνιάς* από τα επικίνδυνα ζώα του αγρού, την *ασιίδα* (νυφίτσα) και τον αγριόγατο.

Μέσα στη *θεμωνιά*, κοντά στην είσοδο υπάρχουν στον τοίχο *θυρίδες* (είκ, 2᾿) κλειστές προς τα έξω, στις οποίες τοποθετούν διάφορα γεωργικά και ποιμενικά εργαλεία. Στους τοίχους υπάρχουν μπηγμένοι ξύλινοι *πόλοι* (παλούκια) στους όποιους κρεμούν διάφορα γεωργικά εργαλεία κι αντικείμενα όπως οι *σιμοί* (τα φίμωτρα των εργαζόμενων βοδιών), ή *λουτζέτρα* (μακριά ράβδος με την όποια οδηγούν τα εργαζόμενα βόδια), το δρεπάνι, το δικράνι, ο *αρμεός*, τα φλασκιά για το νερό, και το *σύνεργο* (το άροτρο). Στις περισσότερες *θεμωνίες* το εσωτερικό άνοιγμα του Γ είναι στεγασμένο με υπόστεγο, το *στεγάδι*, από κλαδιά και πλάκες πάνω τους.

β) Ακριβώς κολλητά, ενωμένο στην κυρίως *θεμωνιά*, είναι κι ένα άλλο κτίσμα-χώρος, ή *καλύβη*, ώστε ΝΑ κάνει ισοσκελές το σχήμα της *θεμωνιάς*. Σ' αυτήν παραμένουν τα βόδια κατά τον χρόνο των εργασιών. Έχει πάχνες κι από τις δύο πλευρές στις οποίες παχνίζονται ζώα και δύο *στόματα*, εισόδους χωρίς πόρτες από τις οποίες εξέρχονται και εισέρχονται τα βόδια στον περίβολο της *θεμωνίας*.

γ) Η *άποκλάστρα*, είναι ο περίβολος πού περικλείνει κυκλικά τον υπόλοιπο χώρο του ισοσκελούς πλέον Γ. Στο χώρο αυτό πού περιβάλλεται με τοίχο εισέρχεται από την *εμπατή*, την πόρτα. Δίπλα στο σύνολο αυτό βρίσκεται το *όλωνοθέμωνο*, το αλώνι, στρογγυλό με λίθους όρθιους, *ασίρους*, να τον περιβάλουν. Αργότερα προστέθηκε και ή *κατοικία* δηλαδή το αγροτικό σπίτι.

Κάθε Συριανός είχε μέσα στο χωράφι του μία *θεμωνιά*, όπου τοποθετούσε τα γεωργικά του εργαλεία κι εκεί κατέφευγε για ν' αναπαυτεί τις πολύ θερμές ώρες του καλοκαιριού ή για να προστατευτεί από ενδεχόμενη βροχή.

Μετά την Επανάσταση του 1821, όταν εξέλειπε ο φόβος των πειρατών και των ληστρικών επιδρομών, άρχισε η ανενόχλητη πια έξοδος των Συριανών στις εξοχές και η δημιουργία των καθαυτό αγροτικών σπιτιών. Επειδή ήταν κόπος κι απώλεια χρόνου να επιστρέφουν κάθε βράδυ όπως παλιά στο Κάστρο, τα πρώτα χρόνια άρχισαν να παραμένουν ολόκληρη τη βδομάδα στις *θεμωνίες*. Η *θεμωνιά* τότε έγινε θερινή κατοικία. Σιγά σιγά, κι επειδή ή *θεμωνιά* δεν ήταν επαρκής για ολόκληρη την οικογένεια (πού βοηθώντας στα χωράφια άρχισε να συνοικεί και να μετακινείται εποχιακά από την εξοχή στη Χώρα), έκτισαν δίπλα την *κατοικία* μέσα στο χωράφι τους για να 'ναι έτσι πλησιέστερα στα κτήματα τους. Εκείνοι πού ζούσαν στις εξοχές έγιναν έτσι τόσο πολλοί, ώστε άρχισε σταδιακά ή δημιουργία ενοριών και πραγματοποιήθηκε μία πιο μόνιμη εγκατάσταση στις εξοχές. Τα αγροτικά σπίτια πού δημιουργήθηκαν έτσι στην εξοχή — οι *κατοικίες* — ήταν και είναι πιστή αντιγραφή των αγροτικών κτισμάτων της *θεμωνίας*. Έτσι τα σπίτια έχουν γενικά σχήμα Γ. Το κύριο σκέλος του Γ, τοποθετημένο πάντα παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες, είναι χωρισμένο στη σάλα μπροστά και την κάμαρα πίσω, στο βάθος. Στο μικρό σκέλος μας υποδέχεται ή κουζίνα. Η εσωτερική γωνία του Γ αποτελεί την αυλή πού είναι

σκεπασμένη με μια ελαφριά καλαμωτή κι *άπαλοχορταρίδα*. Τα περισσότερα έχουν υπόστεγο, το γνωστό *στεάδι* της *θεμωιάς*, ανοιχτό πάντα στη μεσημβρία, πού πατά πάνω σε πεσσό διατομής 50x50 εκ., και κλείνει έτσι το σχήμα. Μέσα στο *στεάδι* πού περιβάλλεται χαμηλά από πεζούλα, κατά κανόνα βρίσκεται ο φούρνος, αν και πολλές φορές τον συναντούμε κι εξωτερικά, κολλητά στη κουζίνα. Όλα τα κτίσματα είναι ισόγεια. Το δάπεδο δεν είναι ενιαίο, υπάρχει τις περισσότερες φορές υψομετρική διαφορά από χώρο σε χώρο. Τα διώροφα είναι ελάχιστα σ' όλο το νησί, τοποθετημένα κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες και προσαρμοσμένα στις κλίσεις του εδάφους (σε εσοχή).

Για τις διάφορες κατασκευές τα χρησιμοποιούμενα υλικά είναι:

- ∅ α) Το ξύλο, για την κατασκευή του δώματος, των υπέρθυρων, των εξωστών και των κουφωμάτων. Τα περισσότερο χρησιμοποιούμενα ξύλα είναι το κυπαρίσσι και παλιότερα οι φείδες, πού έχουν μεγάλη αντοχή στο χρόνο.
- ∅ β) Το καλάμι, πού χρησίμευε για την κατασκευή του δώματος κυρίως και των λεπτών διαχωριστικών τοίχων (τσατί ή τσατμάς).
- ∅ γ) Η μαυρόπετρα (μαλακή, πράσινη σκούρα σχιστόπετρα) και
- ∅ δ) Η πέτρα, ένα είδος ασβεστόλιθου από τα σκληρά σχιστολιθικά κι ασβεστολιθικά πετρώματα πού αφθονούν στον κύριο ορεινό όγκο του νησιού, είναι ή πρώτη ίλη για τις λιθοδομές.
- ∅ ε) Το σίδηρο για τις αμπάρες των θυρών και τις σιδεριές στους φεγγίτες, στα παράθυρα, στις σκάλες, στους εξώστες.

Όλα γενικά τα υλικά είναι δύσκολο να μεταφερθούν μέσα στον οικισμό. Η μεταφορά τους γίνεται με ζώα και αυτό συντελεί στο να κρατά κανείς ό,τι μπορεί από τα υπάρχοντα. Το χτίσιμο πάνω στο βραχώδες έδαφος έκανε τα θεμέλια άχρηστα. Όπου χρειάζονταν, τα έφτιαναν *ξεροτρόχαλο*, *ξερολιθιά* όπως έφτιαναν τα αγροτικά και κτηνοτροφικά σπιτάκια τους (*θεμωιές*, *μιτά-τους*, *κατοικίες*). Οι τοίχοι της άνωδομής κατασκευάζονταν πάντα από πέτρα. Στο βραχώδες έδαφος ή άνωδομή «πατούσε» κατευθείαν πάνω στο βράχο. Πολλές φορές (ακόμη και σε μάντρες) οριζόντια ξύλινα δοκάρια τοποθετημένα στη βάση, εξασφάλιζαν την καλύτερη σύνδεση της λιθοδομής με το βράχο. Τα οριζόντια ξύλινα δοκάρια τα συναντούμε και ψηλότερα τοποθετημένα για την καλύτερη σύνδεση των λίθων μεταξύ τους. Σε σπάνιες περιπτώσεις, κι όταν μία (ή περισσότερες) πλευρά του κτίσματος εφαπτόταν με όλη της την επιφάνεια στο βουνό ή σε βράχο, τότε θεμέλια κι άνωδομές χτίζονταν σε απόσταση από το βράχο, ώστε να μεσολαβεί κενό και να μην υγραίνεται ο τοίχος. Γενικά οι πέτρες χρησιμοποιούνται όπως βγαίνουν από τα υποτυπώδη νταμάρια ή με πολύ μικρό βαθμό επεξεργασίας, συνήθως πλατιές.

Σαν συνδετικό κονίαμα χρησιμοποίησαν τη λάσπη χωρίς καν ασβέστη στην αρχή, με ελάχιστο αργότερα και τελικά με κανονικό ασβέστη, αν και τα περισσότερα από τα αγροτικά κτίσματα είναι χτισμένα χωρίς καθόλου λάσπη.

Στους τοίχους με μικρό πάχος ο σκελετός είναι από ξύλα και τα κενά

καλυμμένα με μείγμα αργίλου και μικρών λίθων. Οι λεπτοί διαχωριστικοί μη φέροντες τοίχοι (πού χωρίζουν συνήθως τη σάλα από την κάμαρα) είναι από ξύλινο σκελετό με δύο σειρές καλαμιών και επίχρισμα από τις δύο μεριές. Το επίχρισμα αποτελείται από ασβέστη κι άχυρο ή τρίχες (τσατί).

Όλα τα ανοίγματα είναι ορθογώνια. Όπου υπάρχει τοξωτό υπέρθυρο, τα τόξα είναι κατασκευασμένα από σχιστόπλακες, και το τύμπανο του τόξου παραμένει πλήρες. Οι λαμπάδες δεν είναι μαρμάρινοι, επειδή λείπει τό μάρμαρο, αλλά κτιστοί. Το άνοιγμα είναι στενότερο εξωτερικά και φαρδύτερο εσωτερικά («ανοίγει» προς τα μέσα). Πάνω στους λαμπάδες πατά το πρέκι, πέτρινο από μία και μοναδική χοντρή σχιστόπλακα ή πέτρα πλακουδερή, όταν το άνοιγμα είναι μικρό. Πολλές φορές είναι και ξύλινο, με καδρόνια *πετσωμένα* από κάτω με σανίδες. Πάνω από το ξύλινο αυτό πρέκι συνεχίζεται ή λιθοδομή ή πολλές φορές τοποθετούνται σχιστόπλακες πού εξέχουν από τον τοίχο, πάνω από το άνοιγμα για να τον προφυλάξουν από τη βροχή. Σε πολλά σπίτια ή προεξοχή αυτή από σχιστόπλακες είναι ενιαία για τ' ανοίγματα της όψης, σαν ζώνη από πλακουδερές πέτρες. Άλλου πάλι τη συναντάμε ψηλά πριν από την απόληξη του τοίχου.

Σε κάθε σπίτι (κυρίως στ' αγροτικά) υπήρχαν επίσης ένα ή δύο *σκαλούνια*, πέτρινες πλάκες φυτεμένες στον τοίχο της αυλής ή του *στεαδιοῦ* (περίπου 2 μ. από το έδαφος), ακόμη και στους εξώστες δεξιά κι αριστερά από την πόρτα ή τα παράθυρα. Πάνω στο *σκαλούνι* έβαζαν τις νύχτες του καλοκαιριού τρόφιμα, αλλά κυρίως το γάλα, για να μην «κόψει».

Τα σπίτια είναι όλα επιπεδόστεγα με δώμα. Στην κατασκευή του δώματος τα φέροντα στοιχεία είναι οι *τράβες*, δοκάρια από κυπαρίσσι ή χοντρές *φείδες* και πάνω σ' αυτά τοποθετούσαν παλιά σχιστόπλακες ή τις περισσότερες φορές καλάμια (καλαμωτή) ή σανίδια. Πάνω εκεί τοποθετούσαν ένα παχύ στρώμα στεγνά φύκια κι από πάνω ένα στρώμα άργιλλόχωμα (γκρίζο χώμα από τον Πάγο ή κόκκινο από την περιοχή του φοίνικα) μόνο καλά πατημένο, καλά κυλινδρισμένο μέ το μαρμάρινο κύλινδρο. Πάρα πολλές φορές πάνω από το χώμα τοποθετούσαν την «πορσελάνα», θηραϊκή γη από τη Σαντορίνη πού καταβρεχόταν και χτυπιόταν επανειλημμένα κι επίμονα με τον κόπανο (όπως και σήμερα το σκυρόδεμα κατά τη διάστρωση του με τον πήχη). Οι στέγες αυτές ακόμα σήμερα ονομάζονται *σπαθωτές*, εξαιτίας της εικόνας πού παρουσιάζουν από το πολύ κτύπημα με τον κόπανο. Στ' αγροτικά κτίσματα, καλάμια ή *άγρεφτιές* με φύκια στεγνά και σκέτο χώμα της περιοχής ήταν ή απλούστερη λύση στέγασης. Για την κάλυψη μεγάλων ενιαίων εσωτερικών χώρων, ένα χοντρό ξύλο (κυπαρισσιού ή παλιό κατάρτι) το *μεσοδόκαρο*, έμπαινε στη μέση του χώρου σαν φορέας πού βαστάει όλα τά υπόλοιπα. Σε πολλά κτίσματα το ξύλινο *μεσοδόκαρο* αντικαταστάθηκε αργότερα από μία σιδηροδοκό σε σχήμα διπλού ταυ.

Όταν ο νοικοκύρης είχε οικονομική άνεση, «πέτσωνε» τα φέροντα το δώμα ξύλινα δοκάρια με σανίδες κι άρμοκαλυμμα στους αρμούς των σανιδιών ή και χωρίς. Το καλάμι όμως σαν φτηνότερο υλικό χρησιμοποιήθηκε περισσότερο. Για να παρουσιάζει καλύτερη εικόνα (ίσως και πιο αδιαπέραστη στοιβάδα) το τοποθετούσαν πλεγμένο σταυρωτά — αφού το έσχιζαν στα τέσσερα κατά μήκος — όπως τις ψάθες (ψαθωτά).

Το δάπεδο στο ισόγειο ήταν στην αρχή από χώμα καλά πατημένο

και σπάνια από σχιστόπλακες, ενώ αργότερα προστέθηκε ξύλινο δάπεδο ή κάποιο στρώμα κονιάματος. Στον όροφο παρέμεινε ξύλινο και αργότερα προστέθηκε μία ελαφριά πλάκα από άοπλο σκυρόδεμα (ψευτόπλακα).

Το προς τα πάνω τελείωμα του κτίσματος γινόταν με μακρίες, κάπως πλατιές πέτρες, σχιστόπλακες συνήθως, τις *μαυρόπλακες* όπως λένε οι ντόπιοι, πάνω στο χώμα του δώματος που εμπόδιζε και τον κύλινδρο να πέφτει. Αργότερα σηκώθηκε κάποιο στηθαίο όχι πολύ, 15-20 εκ., σκεπάζοντας με κονίαμα τις *μαυρόπλακες* και σχηματίζοντας έτσι μία κάπως αβαθή σκάφη. Σήμερα το στηθαίο είναι κατακόρυφο, ίσιο εξωτερικά (αν και υπάρχουν και, κτίσματα με *σαμάρι* δίρριχτο, στην Άνω Σύρο κυρίως) και με κλίση εσωτερικά ώστε να μαζεύονται τα νερά της βροχής μέσα στη σκάφη του δώματος. Με το συνεχές ασβέστωμα περιμετρικά, έκλειναν και σκέπαζαν κάθε τριχοειδή ρωγμή που σχηματιζόταν στις θέσεις συναρμογής της *σηαθωτής* πλάκας με το στηθαίο.

Το στηθαίο διακόπτεται κατά διαστήματα για να περάσει το νερό της βροχής προς την υδροροή, που παλιότερα ήταν ένα κεραμίδι ή λούκι βυζαντινό, κάπως οριζόντιο, κι επέτρεπε στο νερό να ρέει ελεύθερα μακριά απ' τον τοίχο. Σήμερα έχουν αντικατασταθεί από τενεκεδένια λούκια (γαλβανισμένη λαμαρίνα) που καταλήγουν στις στέρνες ή σε βαρέλια και πιθάρια στην αυλή ή στο δρόμο, για να μαζεύεται και η ελάχιστη σταγόνα νερού.

Στην πρώτη περίοδο οι τοίχοι έμεναν ανεπίχριστοι. Η φτώχεια των κατοίκων και ή λιτότητα της κατασκευής δεν επέτρεπαν τέτοιες πολυτέλειες. Αργότερα άρχισε να σοβαντίζεται το εσωτερικό του σπιτιού και για να γίνει ο σοβάς πιο συνεκτικός έβαζαν μέσα άχυρα. Αυτό το πρωτόγονο υλικό σιγά σιγά αντικαταστάθηκε από το κανονικό κονίαμα (λάσπη με ασβέστη) με ή χωρίς άχυρα. Μετά οι τοίχοι άρχισαν να μυστρίζονται (άρμολογούνται) εξωτερικά με αρμό πλατύ πατητό που χαράζεται με τη γωνία του μυστριού σε επάλληλες οριζόντιες γραμμές, το γνωστό ντόπιο *σαρόελωτό* αρμολοί. Σέ πολλά παλιά αγροτόσπιτα, όπου 'έχουν πέσει τμήματα των τοίχων, μπορούμε ακόμη να δούμε την αργολιθοδομή χωρίς καν συνδετικό κονίαμα (λάσπη), αρμολογημένη μόνο από τις δύο παρειές. Στο κενό που υπάρχει έτσι ανάμεσα στις πέτρες οφείλεται και ή μεγάλη θερμική μόνωση των χώρων αυτών.

Πολλές φορές — και στην Άνω Σύρο κυρίως — στο κατώτερο τμήμα των όψεων παρουσιάζεται μία ζώνη με διαφορετική ύφή τού επιχρίσματος, που έχει πρακτικό σκοπό. Το επίχρισμα κάτω είναι πιο σκληρό, πιο αδρό, άγριο (πεταχτό συνήθως) κι έχει στις διάφορες όψεις ύψος από 0,90 1,20 μ. όσο είναι και το ύψος ενός φορτωμένου ζώου, έτσι ώστε ν' αντέχει στις διάφορες κακοποιήσεις και φθορές κι ακόμη στα νερογλυψίματα. Η ζώνη αυτή, μνήμη ίσως των βάσεων των νεοκλασικών αρχοντικών, χρωματίζεται και διαφορετικά, πιο σκούρα από τον κορμό ώστε να μη λερώνεται εύκολα. Έτσι έχουμε μια ομαλότερη οπτική μετάβαση από τον κορμό στη βάση, που αλλάζει συχνά τόνο, καθώς είναι αναγκαία ή συχνή αποκατάσταση της φθοράς του επιχρίσματος και του χρώματος στη θέση αυτή.

Το πιο ενδιαφέρον εξωτερικό αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό των σπιτιών της Σύρας είναι το *σαμάρι*, μία ζώνη ύψους 30-40 εκ. στο πιο ψηλό τμήμα των όψεων, σαν στέψη από σοβά τελείως ίσιο (πατητή τσιμεντοκονία) που προεξέχει από τον υπόλοιπο τοίχο (πάχος 1-1,5 εκ.) και «δένει»

περιμετρικά το κτίριο (είκ.44). Η ζώνη αυτή με τη διαφορετική ύψή του υλικού-σοβά, χρωματίζεται και διαφορετικά, αλλάζει τόνο ή ποιότητα χρώματος ανάλογα με το χρωματισμό του κορμού. Έτσι από τη μία τονίζεται το προς τα άνω τελείωμα του κτιρίου, οι ακμές του, κι από την άλλη διαχωρίζεται οπτικά το αντικείμενο-κτίριο από το φόντο, τον ουρανό.

Τα κουφώματα είναι πάντοτε ξύλινα και συνήθως βρίσκονται απέξω, τοποθετημένα στο άνοιγμα περασιά με το εξωτερικό επίπεδο της όψης. Μερικές φορές γύρω από το άνοιγμα ένα ξύλινο άρμολόγιο πλαισιώνει το κούφωμα, κι όπου δεν υπάρχει ή προστατευτική σχιστόπλακα πάνω απ' το άνοιγμα για τη βροχή, προστίθεται ένα ξύλινο γείσο πάνω στην ίδια την κάσα για προστασία.

Οι πόρτες εισόδου στο σπίτι είναι άπλες δίφυλλες. Πολλές φορές το ένα φύλλο είναι κομμένο στη μέση οριζόντια για περισσότερο ηλιασμό του μέσα χώρου. Και πάνω από την πόρτα ο φεγγίτης με σιδεριά, στην πιο απλή της μορφή, με σίδερα κατακόρυφα εξωτερικά και το τζαμιλίκι εσωτερικά. Οι πόρτες των κατωγείων, κι αποθηκών κυρίως, είναι μονόφυλλες, κομμένες πάντα στη μέση οριζόντια. Ανοίγεις πρώτα την *απάνω πόρτα* πού κλειδώνεται απέξω και μετά την *κάτω πόρτα*, Αφοί ελευθερώσεις τη σιδερένια αμπάρα (πού ήτανε ξύλινη παλιότερα) βάζοντας το χέρι μέσα.

Στα καταστήματα, το άνοιγμα τής πόρτας με το άνοιγμα του παραθύρου δίπλα είναι ενωμένα σ' ένα ενιαίο άνοιγμα χωρίς λάμπα στη μέση. Η πόρτα είναι ίδια όπως στα κατώγεια και στις αποθήκες, ενώ το παράθυρο είναι σκέτο τζαμιλίκι πού ασφαρίζεται το βράδυ με πρόσθετα ξύλινα *καπάκια*, κρεμαστά από πάνω και βιδωτά κάτω, πάνω στην κάσα.

Στα παράθυρα των σπιτιών, τα τζαμιλίκια είναι εσωτερικά κι εξωτερικά τα σκούρα, πού ανοίγουν προς τα έξω πάνω στον τοίχο. Ενώ στα παράθυρα των κατωγείων κι αποθηκών για ασφάλεια, υπάρχουν οριζόντια σίδερα χωνευτά στην κάσα ανάμεσα στο τζαμιλίκι και στα σκούρα.

Υπάρχουν στον όροφο και πόρτες πού δε βγάζουν καν στον εξώστη, αλλά σε ξύλινο στηθαίο, οι *μπορτοπούλες*. Γενικά όλα, πόρτες και σκούρα, είναι καρφωτά (με οριζόντιες χλάπες) ή απλά νταμπλαδωτά, ντουγραμάδες.

Οι σκάλες πού μας οδηγούν από το δρόμο στο ανώι είναι πάντα πέτρινες ολόσωμες, πάντοτε πλήρεις και σ' επαφή με τον τοίχο. Μόνο στις νέες σχετικά κατασκευές τοποθετούν κάτω απ' τη σκάλα το αποχωρητήριο .

Δε λείπουν βέβαια και οι ξύλινες σκάλες πού ακουμπούν πάνω σε 3 -4 λίθινα σκαλοπάτια στη βάση, για λόγους οικονομικούς (άλλα κι αμυντικούς αρχικά). Οι περισσότερες έχουν ένα απλό ξύλινο κάγκελο σε σχήμα Χ στις πολύ παλιές κατασκευές (για οικονομία υλικού) ή κατακόρυφες ξύλινες ράβδους στα κενά ή και σιδερένιες κατακόρυφες ή κι ακόμη με νεοκλασικές διακοσμητικές σιδεριές.

Συνέχεια τής σκάλας ανόδου, ή κι ανεξάρτητα, συναντάμε τους εξώστες. Στους εξώστες αυτούς τα δοκάρια-πρόβολοι, όχι περισσότερο από 1,20 μ., φέρουν απευθείας πάνω τους το «πέτσωμα» κι επιπλέον περιμετρικά το κάγκελο, απλό ξύλινο σε σχήμα Χ ή ξύλινο με κατακόρυφες σιδηρές ράβδους χωνευτές (συχνά βρίσκει κανείς και νεοκλασικό, ξύλινο ή σιδερένιο). Πάντα μία φαρδιά τάβλα, πλάτους 15-20 εκ. σκεπάζει περιμετρικά το πέτσωμα και τα δοκάρια-προβόλους.

Με το σοβάντισμα ήρθε και το χρωμάτισμα των τοίχων. Σε πολλά από τα σπίτια ο χρωματισμός τής εξωτερικής επιφάνειας είναι ενιαίος, παλιότερα ώχρα ανοιχτή ή λευκό του ασβέστη όταν άρχισε ΝΑ καθιερώνεται σαν το κύριο χαρακτηριστικό των κυκλαδικών οικισμών και για λόγους

καθαριότητας. Επικρατούν όμως τα κτίρια που έχουν «σαμάρι», διαφορετικά χρωματισμένο στην κορυφή του κτίσματος. Η χρωματική αυτή ζώνη μας θυμίζει έντονα τα έκλεκτικιστικά νεοκλασικά κτίρια της Ερμούπολης, όπου χρωματισμένη τις περισσότερες φορές γαλάζια δένει με το γαλάζιο φόντο τ' ουρανοί και «σηκώνει», «ελαφραίνει» οπτικά τη βαριά στέψη. Στα λαϊκά κι αγροτικά σπίτια χρωματίζεται έντονα με λουλακί χρώμα χωρίς όμως ν' αποκλείονται κι άλλα χρώματα. Ο χρωματικός διαχωρισμός πολλές φορές τονίζεται με την παρεμβολή μίας λευκής πάντα, τραβηχτής κορνίζας, αρχιτεκτονικό στοιχείο δανεισμένο κι αυτό απ' τη νεοκλασική αρχιτεκτονική.

Το ξύλο παρέμενε παλιά στο φυσικό του χρώμα γιατί οι λαδομπογιές ήταν ακριβές. Αργότερα όλο το κούφωμα (γενικά δηλαδή το περιθώριο, ή κάσα, τα κινητά στοιχεία) έλαιοχρωματίζεται ενιαία, έντονα, με σκούρα χρώματα, σε πλήρη αντίθεση ή και ομοιότητα με το φόντο. Μερικές φορές το περιθώριο χρωματίζεται λευκό, ώστε να τονίζει αλλά και να διαχωρίζει οπτικά το κούφωμα από το γύρω φόντο.

Με τη γέννηση και ανάπτυξη της Ερμούπολης ή Άνω Σύρος ήρθε σε δεύτερη θέση. Η Ερμούπολη γεννήθηκε, αναπτύχθηκε και παρήκμασε σε διάστημα λιγότερο του αιώνα, αλλά σφράγισε, χαρακτήρισε οριστικά τη μετέπειτα ιστορία και αρχιτεκτονική του νησιού. Σαν ένα μεγάλο εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο και σαν κεντρικό λιμάνι-σταθμός πάνω στις θαλάσσιες συγκοινωνίες, από την Ευρώπη στη Μικρά Ασία και στη Μέση Ανατολή, δέχτηκε τότε έντονη την επίδραση του Κλασικισμού. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν εμφανίζεται μία ποικιλία τύπων. Με κριτήρια μορφολογικά, χρονολογικά και από τον τρόπο κατασκευής, εύκολα μπορούμε να διακρίνουμε τα *λαϊκού* τύπου σπίτια. Τέτοια σπίτια εμφανίζονται από την πρώτη περίοδο του εποικισμού κι έχουν έντονες επιρροές, αφού οι πρόσφυγες — μέτοικοι — μεταφέρουν πάντα από τον τόπο προέλευσης τους μορφολογικά στοιχεία και τρόπους κατασκευής. Όταν το νεοκλασικό σπίτι επιβλήθηκε σαν αστικό κέλυφος, τα λαϊκά παρέμειναν σαν κατοικίες των χαμηλών οικονομικά τάξεων. Τότε δέχονται και τις επιρροές νεοκλασικών στοιχείων σε τέτοιο βαθμό, ώστε να τα χαρακτηρίζουμε σαν νεοκλασικά, ενώ παράλληλα ατονούν τα παραδοσιακά τοπικά στοιχεία τους. Ή εξακολουθούν όμως να κτίζονται και σε επόμενες χρονικές περιόδους παράλληλα με τα νεοκλασικά.

Τα λαϊκά της πρώτης περιόδου προορίζονταν για αστικές κατοικίες και τα συναντάμε σε διώροφη μορφή συνήθως μες στην πόλη, ενώ στις γειτονίες Ψαριανά, Βροντάδο είναι με έναν όροφο ή απλά ισόγεια. Είναι χτισμένα με πλίνθους αλλά και λιθόκτιστα με μικρές πέτρες και ξυλοδεσιές, επιχρισμένα πάντα εξωτερικά και τα περισσότερα στεγάζονται με κεραμίδια. Συνήθως διαθέτουν μικρή αυλή ανάμεσα στο δρόμο και το κυρίως σπίτι και εντύπωση προκαλεί ή έμφαση, ο τονισμός που δίνεται στον πυλώνα, τη στεγασμένη είσοδο στην αυλή του σπιτιού.

Το υλικό που χαρακτηρίζει την οικοδομή τους είναι το ξύλο: ξυλοδεσιές στους τοίχους, ξύλινη κεραμοσκεπής στέγη, ξύλινο πολλές φορές το γείσο που τα επιστέφει, ξύλινοι εξώστες πολλές φορές σκεπασμένοι με ξύλο, ξύλινοι πεσσοί που στηρίζουν τη σκεπαστή βεράντα (χαγιάτι), ξύλινα τα πλαίσια στα κουφώματα και τα ταβάνια στο εσωτερικό. Η οργάνωση των ανοιγμάτων στις όψεις είναι πιο συμμετρική και το μέγεθος των ανοιγμάτων αρχίζει να μεγαλώνει. Τα κουφώματα τους είναι ταμπλαδωτά ή γερμανικά περασιά στην εξωτερική όψη του κτιρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1982.

Αμπιλιάς Τ., «Ιστορία της νήσου Σύρου άπα των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' εμάς»
Ερμούπολις Σύρου 1874.

Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque I.*

Γιαγκάκης Κ. Γίωργ., *Δημογραφικό Κυκλάδων 1821-1971*, Αθήνα 1978

Δροκϋκης Ανδρ., «Η οριζόντιος Ιδιοκτησία της Κυκλάδας», *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, Αθήναι 1959
«*Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας*», Α' - Β', (Ερμούπολις Σύρου 1948), Αθήνα 1967

Doumas Chr.-Matangou L., *Catalogue of the Exhibition of Ancient Greek Art from N P. Goulandris Collection*,
Benaki Museum. Athens 1978

Ζερλέντης Περ. Γ. *Μαντροκάθισμα, Βουδόμσντρες, Θίμωνιά, Μπιστο, 'Ερμσύπολις* 1923.

Σιγάλας Μ., «Τά χωριά της Σύρου», *Κυκλαδικό Ημερολόγιο*, Αθήνα 1938

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333-1700 μ.Χ.*. Αθήνα 1976.

Tournefort, *Relation a'un voyage du Levant I-II*, Paris 1717.